ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ-ਇੱਕ ਅਜੂਬਾ

ਦਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕੁਤਬ-ਮੀਨਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਅਚੰਭਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜੂਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੀਨਾਰ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੌਥੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਵਿਗਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹਨ ਤੇ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮੀਨਾਰ ਜੋ ਲੋਹੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 1600 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਮਾਤਰ ਹਨ। ਇਹ ਮੀਨਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਕ ਧਾਤੂਆਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਗਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਮੀਨਾਰ ਦੀ ਕਈ ਵਾਰ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਮੀਨਾਰ ਜੋ ਲੋਹੇ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਬਾਦ ਵੀ ਜੰਗ ਨੇ ਛੂਹਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ। ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਕਿ ਇਹ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਧਾਤਾਂ ਮਿਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਜੰਗ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ।

ਇਹ ਮੀਨਾਰ 7-8 ਮੀਟਰ ਉੱਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀਮਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਲਫਰ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਆਦਿ ਮਿਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਪੂਰਾ ਹਿੱਸਾ ਗਾਟ ਆਇਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਪਰ ਉਹ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੰਗਪਾਲ ਤੋਮਰ ਦੀ ਇਹ ਦੇਣ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੀਨਾਰ ਸਧਾਰਨ ਅਕਾਰ ਦਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਚੌਗਨੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਲੈਣਾ ਟੇਢੀ ਖੀਰ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਰਕਿਓਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਰਕਿਓਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਮੀਨਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਸ ਮੀਨਾਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕੁਤਬ-ਮੀਨਾਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਮੀਨਾਰ ਚੰਦਰ ਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਚੰਦਰ-ਗੁਪਤ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸੀ।

ਕਿਸਾਨ ਬਣ ਰਿਹਾ ਗੁਲਾਮ

ਸਫ਼ਾ IV ਦੀ ਬਾਕੀ

15000 ਏਕੜ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਬੰਜਰ ਪਈ ਸੀ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ ਬੰਦ ਪਏ ਸੀ। ਜ਼ਮੀਨ 5000 ਏਕੜ ਵਾਪਸ ਲੈਣ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਕਣਕ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਰਾਹੀਂ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ 500 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤੇ ਕੁੱਝ ਗੁੰਡਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਫਾਇਰਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੀਡਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਉਸ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦੋਲਨ ਗਰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ-ਕਾਰੀ ਜੋ ਆਪਣੇ- ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾ ਲੱਖ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦੇ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਦਿੰਨੀ ਬਿੱਲ ਪਾਵਰ ਸੀ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਦੋ ਸਟਾਰਾਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਿਪਾਹੀ, ਹੌਲਦਾਰ, ਸਬ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਹੀ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈ-ਭੈਣ ਹਨ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸੀ ਕਿ ਭੂ-ਮਾਫ਼ੀਆ ਸਾਡੀ ਵੀ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖੋਹ ਲੈਣਗੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਰਾਖੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਖੋਹ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਲੀਡਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਡਿਊਟੀ ਤਾਂ ਪਾਸਾ ਵੱਟਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕੁਆਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਉਸ ਕਹਿੰਦੀ ਜਿਹਨਾਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਵਧੀਆ ਸੌਖੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਧਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਤੇ ਉੱਧਰ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਪੈਸਾ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸੌਖੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਕੱਲੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕਰ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ ਇਹ ਭੂ-ਮਾਫ਼ੀਆ ਪਾਸ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਖ਼ਰਚ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਾਲਾਂਗੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂਗੇ। ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਵਾਂਗੇ। ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਕੇ ਜੋ ਪੈਸਾ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਹ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਰਹੇਗਾ। ਇੱਕ -ਦੋ ਸਾਲ ਜਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਜ ਸਾਲ ਫਿਰ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਨੌਕਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਨਹੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਅਗਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੇਗੀ ਤਾਂ ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਨਖ਼ਾਹ ਤੇ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੁਟੇਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲੈਣਗੇ। ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਘਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਵਾਂਗੇ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇੱਥੇ ਕਲੋਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਵਾਹੀ ਥੱਲੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਦੇਸ਼ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਸਰ ਬੇ-ਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਿਰਧ ਆਸ਼ਰਮ ਵਾਲੇ ਬਜ਼ੁਰਗ 'ਤੇ ਹੋਇਆ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਸਾਡੀ ਉਮਰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਜਿਉਣ ਲਈ ਦਾਲ-ਰੋਟੀ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਹਰ ਸੁੱਖ ਮਾਨਣ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਔਲਾਦ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ। ਪਸ਼ੂ -ਪੰਛੀ ਵੀ ਹਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਚੋਗਾ ਚੁਗਣਾ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਖ਼ੁਰਾਕ ਕਿੱਥੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਬਿਰਧ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖੋਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਮਜ਼ਦੂਰ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੇ ਛੋਟੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਇਹ ਕਿਉਂ ਬਣਨਗੇ ਗੁਲਾਮ! ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤੇ ਭੂ-ਮਾਫ਼ੀਆ ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਫਾਰਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਲਹਿਰ ਹਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣੀ ਹੈ।"

(ਚਲਦਾ)

ਬਾਗ਼ੀ ਮਸੀਹਾ

ਸਫ਼ਾ IV ਦੀ ਬਾਕੀ

ਰਸਤਾ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਬੈਲਜੀਅਮ ਉੱਤੇ ਦਬਾ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਜਰਮਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦਬਾਅ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੈਲਜੀਅਮ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਬੈਲਜੀਅਮ ਯੂਰਪ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਰਮਨ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਤੀਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਖੂੰਜਾ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਰਸਲਜ਼ ਤੋਂ ਲੰਡਨ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰੇ ਛੋਟੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਹੇਠ ਮਧੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਤਾਂ 1815 ਵਿੱਚ ਵਾਟਰਲੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਨਪੋਲੀਅਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਅਤੇ ਡੱਚਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਇੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵੱਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਲੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਹਾਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਬੜੀ ਦੁਵਿਧਾ ਵਾਲੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੋਕ ਖ਼ੁਸ਼ ਸਨ ਪਰ ਫ਼ੌਜੀ ਉਦਾਸ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਾਰ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ ਵਕਤ ਵੀ ਬੈਲਜੀਅਮ ਨੇ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਵਾਰ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣਗੇ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇੱਧਰ ਉਲਝਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਝੂਠ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬੈਲਜੀਅਮ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ, ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਉ ਫਰਾਂਸ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਲਈ ਡਟੇ ਰਹੋ। ਸੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬੈਲਜੀਅਮਾਂ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਤੁਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕਦੀ ਵੀ ਬੈਲਜੀਅਮ ਨਾ ਪਹੁੰਚੀ। ਉੱਧਰ ਜਰਮਨ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿੱਚ ਮਾਰ- ਧਾੜ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਪਿਛਲੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਬਿੱਲਕੁਲ ਇਹੇ ਕਹਾਣੀ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਘੜਨ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੇਖੋ ਕਿਵੇਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕੱਟਣ ਅਤੇ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਸਾੜ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਪਣੇ ਰੇਡੀਉ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਹ ਸਭ ਝੂਠੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਪੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਝੂਠੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜੰਗ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਰਡ ਪੋਨਸੋਨਬੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਜੰਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਝੂਠ-ਮੂਠ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਝੂਠੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਉਡਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਐਲਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਰਮਨ ਟੌਬਜ਼ (ਘੁੱਗੀਆਂ ਵਰਗੇ ਦਿਸਦੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼) ਪੈਰਿਸ ਉੱਤੇ ਉੱਡਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਡਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਕੁੱਝ ਬੰਬ ਸੁੱਟ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਬਣਦੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉੱਤੇ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਅਕਾਰ ਦਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਥੈਲਾ ਨੱਥੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਡਿੱਗਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੀਅਰ ਸੈਂਟ ਲੈਜ਼ਰੇ ਨੇੜੇ ਹੇਠਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਇਸ ਸੇਧ ਵੱਲ ਨੱਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਗਈ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਕਮਾਂਡਰ ਵੱਲੋਂ (ਫਰਾਂਸ) ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਛੇਤੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ, ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਰਮਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਟੌਬਜ਼ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਆਖ਼ਰੀ ਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਟੌਬਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਜਰਮਨ ਮੁੜ ਕੇ ਫਰਾਂਸ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣ। ਪਰ ਜਹਾਜ਼ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਉੱਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਮੁੜਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਜਦੋਂ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਨਾਲ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਡਰ ਗਈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪੈਰਿਸ ਤੋਂ ਬੌਰਡੌਕਸ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੈਰਿਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਸਪੇਨ ਵੱਲ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਇੱਥੋਂ ਦੂਰ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਕਰ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਡਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਤਾਂ ਪਿਛਲੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਦੇ ਜਰਮਨਾਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਦੋ ਸੂਬਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹਾਲੀ ਤੱਕ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਭੱਜਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਪੈਰਿਸ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਾਮਾਨ ਸਮੇਤ ਉੱਥੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਆਉਂਦਾ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਟਰੱਕਾਂ, ਗੱਡੀਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵੀ ਜਿੱਥੇ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਕੀਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ।

ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੇ ਇੱਕ ਸਪੈਸ਼ਲ ਗੱਡੀ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ, ਸੈਨੇਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀਜ਼ 'ਬੌਰਡੌਕਸ' ਚਲੇ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਪੈਸ਼ਲ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਸੂਟਕੇਸ ਹੀ ਨਾਲ ਲੈ ਸਕਿਆ। ਉਂਜ ਇਹ ਹੀ ਬੜੀ ਗਨੀਅਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਪੈਸ਼ਲ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪੇਸਕਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਸਾਮਾਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਬੌਰਡੌਕਸ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੂਸਰੇ ਜਾਂ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਹੋਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਅੱਗੇ ਲਿਖ ਕੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਇਸ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਜਾਂ ਮਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਉਟਾਇਆ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕਿੱਥੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਪੁਲਿਸ ਹਰਕਤ ਵਿੱਚ ਆਈ ਜਦੋਂ ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਂਭਿਆ ਵੀ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਲੁਟੇਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਹਾਲਤ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਿਆ।

(ਚਲਦਾ)

ਖ਼ੁਸ਼ ਰਹੋ

ਰਾਜਿੰਦਰ ਵਰਮਾ

ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਅਸੂਲ ਐ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮੁਸਕਾਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖ਼ੁਸ਼ ਹਾਂ। ਦਫਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਆਏ ਗ੍ਰਾਹਕ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅੱਧਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗ੍ਰਾਹਕ ਨੂੰ ਝਗੜਦੇ ਹਾਂ ਖਿੱਝ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਦੁਖਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮੂਡ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੁੱਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹਚਿਰੀ ਐ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਖਿੜ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਧੂ-ਮੱਖੀਆਂ ਤੇ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਉਸ ਕੋਲ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਐ ਤ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਫੁੱਲ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛਏ ਹੱਟਦਾ ਐ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲ ਮਹਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਐ ਜੋ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਫੁੱਲ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੰਵਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਉੱਗਦਾ ਹੈ, ਚਿੱਕੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੰਵਲ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਪਿਆਰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਮਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੈ, ਬੱਚਾ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਬਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਮਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਾਂ ਦੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਚਾ ਵੀ ਦੂਜੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਰੋਣਹਾਕਾ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਐ ਜੋ ਕਿ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਐ ਜਦਕਿ ਦੁੱਖ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਛੋੜਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਵੀ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਐ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮਰੀਜ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਇੱਕ ਨਰਸ ਦਵਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਰੀਜ ਦਾ ਅੱਧਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਰਸ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਸਦਾ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਰਸ ਮੁਰਝਾਇਆ ਚਿਹਰਾ ਲੈ ਕੇ ਮਰੀਜ਼ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਮਰੀਜ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਹ ਵੀ ਸੂਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਐ ਕਿ ਨਰਸਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਹੱਸਦੀਆਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ।

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਸਮੁੱਖ ਸੁਭਾਓ, ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲਗਨ ਨੂੰ ਦੁੱਗਣਾ। ਚੌਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਦੋਂ ਖਿੱਝੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਕਲਾਸ ਦੇ ਸੌਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ, ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਲਗਨ ਸਦਕਾ ਹਰ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੀ.ਵੀ.ਚੈਨਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਲਾਫਟਰ ਚੈਨਲਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਸਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਸਦਕਾ ਉਹ ਦਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹਾਂ ਖੂਬ ਪਵਾਉਂਦੇ ਨੇ। ਮੇਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਮਰਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮਜ਼ਬੇ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੁਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਢਿੱਡੋਂ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿਣ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਦਾ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵੰਡ ਕੇ ਹਰੇਕ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਦਾ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਰਹੋ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸਾਡਾ ਇਹ ਅੰਤਿਮ ਹਾਸਾ ਹੋਵੇ। ਝੂਠ, ਫਰੇਬ, ਠੱਗੀ, ਚੋਰੀ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਆਓ ਆਪ ਹੱਸੋ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਸਾਉਣ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਹਿਮ ਪਲ ਬਣ ਜਾਣ।

ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਫ਼ਰਜ਼ੀ

ਸਫ਼ਾ IV ਦੀ ਬਾਕੀ

ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੰਤ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਖ਼ਿਆਲ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਠ-ਨੌਂ ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਉਸ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸੰਤ ਨੇ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਾਂ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਏ ਅਤੇ 1100 ਰੁਪਏ ਦਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਸ ਫ਼ਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਟੇਕ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਤ ਨੂੰ ਚੇਲਾ ਵੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨੋਟ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਹੀ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਪਤੀ ਮੋਟਰਸਾਇਕਲ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਤੋਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਮੱਝਾਂ ਰੱਖ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਦੁੱਧ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਧੀ ਨੇ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਇਸਤਰੀ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਬਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਤੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅੱਠ-ਨੌਂ ਸਾਲਾ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬੱਸ ਫ਼ਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਅੱਠ-ਨੌਂ ਸਾਲਾ ਲੜਕਾ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਤੇਰਾ ਪਤੀ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੀ ਅਤੇ ਮੋਟਰਸਾਇਕਲ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਦੋਧੀ ਬਾਪ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਤੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਦਿਲ, ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਫ਼ਿਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਕਿਵੇਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਬਾਲਟੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚੂਨਾ ਪਾ ਕੇ ਕੁਝ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰਕਤ, ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਗਰਮੀ ਹਰਕਤ ਆਵਾਜ਼ ਆਦਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਮੀਬੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਤੱਕ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਕਰੋੜ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲੰਬੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਰੇਡੀਓ ਜਾਂ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਫੜਨ ਦਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਧੁਨੀ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਕੋਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੋਚਣ ਦਾ, ਕੋਈ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ, ਕੋਈ ਲਹੂ ਗੇੜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਰੇਡੀਓ ਦੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜੇਕਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੌਤ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਮਰੇ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਬਰਤਨ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਬਰਤਨ ਵਿੱਚੋਂ ਆਤਮਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਇਹ ਸਭ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇੱਕ ਬੋਤਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੀੜੇ ਤੇ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈ ਪਾ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੀੜੇ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਬੋਤਲ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟੇਗੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੀ.ਜੀ. ਆਈ. ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਦਿਲ, ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਪੇਟ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਭਾਰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਜਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਭਾਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਤਮਾ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਭਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੋ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਕੀ? ਵਿਗਿਆਨਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚਲਾ ਤਾਲਮੇਲ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਡਾਕਟਰ ਮਰੀ ਹੋਈ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈ ਅੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਜੀਵਿਤ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਅਰੁਣਾ ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਛੱਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ 1973 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਗਲ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਰੁਕ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਹੱਟ ਗਿਆ, ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਲਗਾਤਾਰ ਛੱਤੀ ਸਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ। ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜੇ ਆਤਮਾ ਇੱਕ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਕਿਸ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਂ-ਵਹਿਮਾਂ ਵਿੱਚ ਧੱਕਣਾ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗੀ ਨੁਕਸਾਂ ਕਾਰਨ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਉਣ ਪਰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣਯੋਗ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਰਾਜਪੁਰੇ ਤੋਂ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇੱਕ ਖ਼ਬਰ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਇੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੜਤਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਕਿਸੇ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਹੈ? ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣਾ ਲੱਗਿਆ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਖ਼ਬਰ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ।" ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ, "ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਝੂਠੀ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਦਲਦਲ ਵਿੱਚ ਧੱਕ ਦੇਵੇ। ਤੈਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤੇਰਾ ਜ਼ੁਰਮ ਮੁਆਫ਼ੀਯੋਗ ਨਹੀਂ।" ਅੱਜ ਤੋਂ 20 ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਰਸਾਤ ਦਾ ਮੌਸਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਸੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ 10-12 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿਪਨੋਟਾਈਜ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਹਿਪਨੋਟਾਈਜ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ 'ਮੈਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਂ।" ਤੇਰੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਤਾਂ ਪਲੇਗ ਨਾਲ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਅਗਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ "ਮੈਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਸਾਂ" ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਬੋਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰੂਸੀ ਲੇਖਕ ਗੋਰਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ 'ਮਾਂ' ਨਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਤਿੰਨ ਆਗੂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਸਨ? ਸੋ ਹਿਪਨੋਟਿਜ਼ਮ ਰਾਹੀਂ ਖਿਆਲ ਉਪਜਾਏ ਜਾ ਮਿਟਾਏ ਜਾਣਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।ਸੋ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਛੱਪ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਖਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਵਾਰਥ ਜ਼ਰੂਰ ਛੁਪਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ ਭਾਰੂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਸੰਮਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲਾਈਲੱਗ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸਤ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਈਲੱਗ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਭਾਰਤ
ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਨਿਵਾਸ, ਗਲੀ ਨੰ. 8, ਕੱਚਾ ਕਾਲਜ ਰੋਡ, ਬਰਨਾਲਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਅੰਤ

ਸਫ਼ਾ IV ਦੀ ਬਾਕੀ

ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਮਕਾਨ ਹੈ ਲੈਂਟਰ ਨਹੀਂ, ਬਾਲਿਆਂ ਦੀ ਛੱਤ ਹੈ, ਫਰਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਡਵਾਂਸ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕਮਰਾ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ।"

"ਚੰਗਾ ਫੁੱਫੜ ਜੀ! ਆਪਾਂ ਮਕਾਨ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਰਾਏ ਦੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਵੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੈ। ਦੋ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਅਡਵਾਂਸ ਵੀ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ...।"

ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਕਮਰਾ ਬਦਲ ਲਿਆ ਜਤਿੰਦਰ ਕਈ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਲਗਾਏ। ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਕੰਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੇਖਿਆ, ਉੱਥੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਉੱਥੇ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਦੁਕਾਨ ਸੀ ਜੋ ਮੋਟਰਾਂ ਰਿਪੇਅਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਡੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਹ ਆਪ ਕਰਦੇ ਬਾਕੀ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ। ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਵੀ ਲੇਬਰ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉੱਚਾ-ਨੀਵਾਂ ਕੰਮ ਮਾਲਕ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਲਾਈਨ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਰਾ ਹਟ ਕੇ ਅਤੇ ਔਖਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਖ਼ਿਰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਇਹ ਕੰਮ ਚੱਲਦਾ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਆਮਦਨੀ ਘੱਟ, ਦੂਜਾ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ, ਤੀਜਾ ਗੁਲਾਮੀ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ। ਕੰਮ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਤੋੜ-ਤੋੜ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਬੋਲ ਬੁਲਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੁਤੰਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਮਾਸੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਪੁੱਤਰ ਅਗਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵਹੁਟੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾ। ਇੱਥੇ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੈ, ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਕ ਮੁਸੀਬਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਵਹੁਟੀ ਅਤੇ ਤੱਰ ਸਹੁਰੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜਾਇਜ਼ ਅੜੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੈਨੂੰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਤਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਮਾਸੀ ਦਾ ਟੱਬਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੇ ਮਾਸੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਸਭ ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਹੁਣ ਜਤਿੰਦਰ ਅਤੇ ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਮਾਸੀ ਕੋਲ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਫ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘਟਿਆ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਸ਼ਨ ਠੇਕੇਦਾਰ ਦੋਸਤ ਕੋਲ ਦਿਹਾੜੀ 'ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕੰਮ ਵੀ ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਚੱਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਹਲਾ ਬਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਜਤਿੰਦਰ ਮਾਸੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਸੁਣਦੀ ਹਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਿੜੇ-ਮੱਥੇ ਰੱਖਿਆ। ਜਤਿੰਦਰ ਤੇ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਦੀ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮਹਿਮਾਨ ਹਨ ਜਾਂ ਘਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮਾਸੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜੋ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਮਗਰ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਕਰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਖ਼ਿਰ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਹੀ ਗਈ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਕੋਈ 7 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਡੇਲੀ ਵੇਜ਼ ਲੇਬਰ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਲੇਬਰ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਬਿਹਾਰੀ, ਉੱਤਰ -ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਲੇਬਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਕਮਰੇ ਲੈ ਲਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਕੱਲੇ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜੇ ਸਨ. ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ-ਪੋਤਰੇ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਕੰਪਨੀ ਭਾਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੂਰੇ ਏਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਨੰਬਰ 1 ਕੰਪਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਨ, ਫੈਕਟਰੀ 'ਚ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਦੀ ਸੀ।

ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਕਾਹਦੀ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਕੱਠਪੁੱਤਲੀ ਲੇਬਰ ਯੂਨੀਅਨ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦੀ ਜੇਬੋਂ ਕੱਢੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸਭ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਲੇਬਰ ਦਾ ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਲਿਮਟਡ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਕਾਹਦੇ ਬੱਸ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵਾ ਸੀ। ਲੇਬਰ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਗੁਲਾਮ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਭ ਕਾਨੂੰਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਨ, ਕੰਪਨੀ ਦੇ। ਸਿਵਾਏ ਕੰਮ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸਿਰਫ਼ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸੀ। ਡੇਲੀ ਲੇਬਰ ਨੂੰ 26 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਬਰੇਕਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੰਮ ਘੱਟ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੰਪਨੀ ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀ ਛੁੱਟੀਆਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੰਪਨੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਕੱਚੇ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਹੀ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਬਰੇਕਾਂ ਦੀ। ਕੰਮ ਬੋਤਲਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰਨੀਆਂ, ਸੜੀ ਹੋਈ ਫੱਕ ਚੁੱਕਣੀ, ਟੁੱਟੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਦਾ ਕੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਅਣ-ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ, ਡੇਲੀ ਲੇਬਰ ਨੂੰ। ਗਰਮ ਤੇ ਠੰਡੇ ਕਾਸਟ ਸੋਡੇ ਵਾਲੇ ਟੈਂਕਰਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲੇਬਰ ਬੋਤਲਾਂ ਧੋ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਬਲਦੇ-ਉਬਲਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਤਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਬੋਤਲ ਟੁੱਟ-ਟੁੱਟ ਕੇ ਕੱਚ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੱਜਦਾ। ਰੱਸੀ ਵਗ਼ੈਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਿਚਾਰੇ ਵਰਕਰ। ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ (ਬਾਊ ਜੀ) ਲੇਬਰ ਨੂੰ ਗੰਦੀਆਂ-ਗੰਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸਰਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗਰਮੀ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਪਟੇ 'ਤੇ 100-100 ਦੇ ਕਰੀਬ ਬੰਦੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ। ਹੇਠਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਭਾਰੇ ਡਾਲੇ ਨੂੰ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਬੋਤਲਾਂ ਨੂੰ ਪਟੇ ਉੱਪਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ। ਖ਼ਾਲੀ ਡਾਲੇ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਜ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਦਾ ਵਜ਼ਨ। ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਟਰਾਲੀ ਤੋਂ ਬੋਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਤਲਾਂ ਢੋਂਦੇ, ਟਰਾਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ। ਬਿਅਲਰ 'ਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਹੁੰਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਸੜੀ ਫੱਕ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਡੇਲੀ ਲੇਬਰ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿਹਾੜੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਖ਼ਰਾਬ ਆਉਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਸਟਿਕ ਸੋਡਾ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਸੜੀ ਹੋਈ ਫੱਕ ਉੱਡਦੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਭੈੜੀ-ਭੈੜੀ ਬਦਬੂ ਆਉਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਫੈਕਟਰੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਕੈਮੀਕਲਾਂ ਕਰਕੇ ਉੱਥੋ ਦੇ ਲੋਕ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਨੇਤਾ ਜਾਂ ਲੀਡਰ ਆਉਂਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਫੈਕਟਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਫੈਕਟਰੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਇਸ ਫੈਕਟਰੀ ਮਾਲਕ ਦੇ ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਸਿਨੇਮਾ ਵਗ਼ੈਰਾ ਵੀ ਸਨ। ਜਤਿੰਦਰ ਇਸ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਧਾਰਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਗ਼ਾਵਤ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਫਜ਼ੂਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਫਜ਼ੂਲ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਜਤਿੰਦਰ ਦਿਲ ਲਗਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਪਰ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨੀ ਉਸ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ।

ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਘਰਵਾਲੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਘਰਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਬੱਦ ਤੋਂ ਬੱਤਰ ਸੀ। ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਸੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਸਤਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੇ ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕੁਝ ਕੁ ਤਾਂ ਕੰਪਨੀ ਛੁੱਟੀਆਂ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਤਿੰਦਰ ਆਪ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਛੇ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਸੁਖੀ-ਸਾਂਦੀ ਲੰਘ ਗਏ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

"ਆਸ਼ਾ! ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ....।"

"ਹਾਂ ਕਰੋ ਜੀ, ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ...?"

"ਆਪਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਲਈਏ...।"

"ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ? ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ, ਨਾਲੇ ਫਿਰ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ...।"

"ਪੈਸੇ ਆ ਜਾਣਗੇ, ਬੋਨਸ ਮਿਲਨਾ ਹੈ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ। ਜਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਹੋਣਗੇ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀ ਰੇਹੜੀ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਆਮਦਨੀ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਅਗਰ ਕੰਮ ਨਾ ਚੱਲਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਕੰਪਨੀ ਕਿਹੜਾ ਨਾਂ ਕੱਟਦੀ ਹੈ।"

"ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਠੀਕ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਰੋ।"

ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਬੋਨਸ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਰੇਹੜੀ ਲਗਾ ਲਈ। ਸਵੇਰੇ -ਸਵੇਰ ਉੱਠ ਕੇ ਮੰਡੀ ਜਾਂਦਾ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰੇਹੜੀ ਗਲੀਆਂ-ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁਮਾਉਂਦਾ। ਮਾਲ ਤਾਂ ਵਿਕਦਾ ਪਰ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਪੈਸੇ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੇ ਸਬਜ਼ੀ ਘੱਟ ਵਿੱਕਦੀ, ਕਦੇ ਮਹਿੰਗੀ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਬਜ਼ੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਘਰ ਦਾ ਖ਼ਰਚਾ, ਮਕਾਨ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਰੇਹੜੀ ਦਾ ਖ਼ਰਚਾ, ਗੱਲ ਕੀ ਸਾਰੇ ਖ਼ਰਚੇ ਰੇਹੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕੱਢਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਜਤਿੰਦਰ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਤਿੰਦਰ ਕੋਲੋਂ ਰਾਸ(ਕੰਮ ਦਾ ਪੈਸਾ) ਖਾਧੀ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਫਿਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੇ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਤੇਰੀ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀ ਰੇਹੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੱਲੀ, ਟੱਬਰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਪਾਲਣਾ ਹੀ ਹੈ ਨਾ...।" ਜਤਿੰਦਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦਿੰਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਜੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਕਰਮ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹਨ...।"

"ਜਤਿੰਦਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕੰਮ ਦੱਸਾਂ ਕਰੇਂਗਾ...?

"ਹਾਂ ਦੱਸੋ ਮਾਸੜ ਜੀ, ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ...।"

"ਜਤਿੰਦਰ ਜਿਸ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਉੱਥੇ ਹੈਲਪਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੰਮ ਵਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਟਰੱਕਾਂ ਦੇ ਟਰਾਲੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪੈਸੇ ਚੰਗੇ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ, ਪੈਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।"

"ਚੰਗਾ ਮਾਸੜ ਜੀ...।" ਜਤਿੰਦਰ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਉਸ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ਼ ਦੇ ਵੱਸ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਅੰਤ ਉਹ ਕੰਮ ਵੀ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੰਮ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਲੇਸ਼ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਤਿੰਦਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੱਸ ਗਿਆ। ਉਹ ਘਰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਬਿੱਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਕਮੀਆਂ ਜਤਿੰਦਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਜਤਿੰਦਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੁੜਮਾਂ-ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵਧ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਸਾਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਭੇੜ ਵਿੱਚ ਜਤਿੰਦਰ ਪਿੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਪਣੇ ਪੇਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਤਿੰਦਰ ਜੀ.ਟੀ. ਰੋਡ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੇ-ਧਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਟਰੱਕ ਨਾਲ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਤਿੰਦਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ-ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਸ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ। ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਉਸ ਦੇ ਮਾਸੀ-ਮਾਸੜ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਸਭ ਦੌੜੇ ਆਏ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਪੋਸਟ-ਮਾਰਟਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਸੀ-ਮਾਸੜ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਜਤਿੰਦਰ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ.95015-43932

CMYK